

Истраживачки пут ка значењу сваког Манојловићевог драмског текста био је отежан. Ауторка је већину драмских текстова пронашла у рукописима у Архиву у Зрењанину, али се не може тврдити да су то једини текстови написани на српском језику. Бавећи се ликовима у драмским делима, жанровским одредницама, драмским ситуацијама, мотивима, класним поделама у коадима, сценским и техничким конструкцијама и рецепцијом Манојловићевих комада, Бојана Поповић је систематично, документовано и смислено приступила позоришном свету Тодора Манојловића, сачинивши тако значајну студију за проучавање српског театра. Оваква позоришна промишљања неопходна су нашој историји књижевности и драгоцен су залог за будуће изучавање позоришне прошлости, али истовремено и за будућност сценских адаптација драмских комада о којима је реч. Бојана Поповић указала је на одабране фрагменте позоришног света Тодора Манојловића, исписујући нацрт за будућу синтезу закључака и промишљања овог дела. У целини, ауторка је својим истраживањима открила „Манојловићеву минђушу”, показавши да је, попут Шекспира, чврсто држао и трагичну и комичну маску и наизменце проговарао час кроз једну, час кроз другу.

Мр Милена Ж. КУЛИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
milena.kulic1@gmail.com

НОВА ЧИТАЊА ПЕСНИЧКОГ ОПУСА ВОЈИСЛАВА ИЛИЋА

Војислав Илић и рађање модерне српске поезије, зборник радова, ур. Предраг Петровић, Неделка Бјелановић, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње 2020

Зборник радова *Војислав Илић и рађање модерне српске поезије* настао је као резултат рада на пројекту „Смена поетичких парадигми у српској књижевности 20. века: национални и европски контексти” и представља двадесет и шести зборник у едицији „Поетичка истраживања”.¹ Ова значајна едиција, коју је 1994. године основао Новица Петковић,

¹ До сада су у овој едицији објављени зборници о следећим песницима (хронолошким редоследом): Момчило Настасијевић, Бранко Миљковић, Васко Попа, Растко Петровић, Владислав Петковић Дис, Сима Пандуровић, Милан Ракић, Иван В. Лалић, Јован Дучић, Јован Христић, Стеван Раичковић, Миодраг Павловић, Љубомир Симовић, Матија Бећковић, Оскар Давичо, Милован Данојлић,

јесте централни истраживачки подухват Института за књижевност и уметност у Београду. Зборник је објављен у сарадњи са „Дучићевим вечерима поезије” из Требиња, културне манифестације која сваке године окупља велики број културних и научних радника и стваралаца, где је од 5. до 8. априла 2019. године одржан научни скуп о поезији и поетици Војислава Илића. Да је у питању права реткост у нашој култури, односно несвакидашњи континуитет и колегијално гостопримство – нарочито узевши у обзир малу средину која тако истрајно подржава овакву манифестацију – сведочи податак да је ово дванаести по реду зборник који је ова колаборација изнедрила, водећи рачуна да су сви песници који су предмет проучавања или Дучићеве савременици, или да деле извесне поетичке сродности с њим.

Управо је спона која најпре веже Војислава Илића и Јована Дучића добро познати Дучићев есеј из 1902. године „Споменик Војиславу”, у овој публикацији много пута апострофиран и тумачен, један од најзначајнијих програмских текстова наше поезије у прошлом веку, у којем се Илићева поезија профетски одређује као зачетак новог доба српског песништва, модерног песништва, које ће неопозиво утицати на песнике почев од самог Дучића наовамо. Као што је познато, Војислав Илић налазио се на својеврсном раскршћу векова, епоха, традиција и култура, амалгамишући, с једне стране, постромантичарско искуство са класицистичким, парнасовским, и с друге стране са реализмом у српској књижевности, о чему су драгоцене прилоге у проучавању, али и о подацима из његовог живота, у другој половини двадесетог века дали, пре свега, Драгиша Живковић, Милорад Павић, Миодраг Павловић и Иван В. Лалић. Премда није потврђено да је Илић познавао и читао француске ларпурлартисте и симболисте (из једноставног разлога што није познавао тај језик), те да је мало вероватно да је свесно пренео одлике тог песништва у нашу књижевност и културу, са његовом поезијом успоставља се нова, парнасовско-симболистичка поетика у српској поезији краја деветнаестог и почетком двадесетог века. Нарочито у позној лирици све ће изразитија постати симболистичка тенденција, оваплоћена, пре свега, у начину обраде тематско-мотивског корпуса, песничкој мелодији и специфичној стилизацији синтаксе.

Радови у зборнику подељени су у пет целина, тематских блокова, од којих сваки садржи по четири рада, а публикација је опремљена и именским регистром на крају. Како уредници зборника, проф. др Предраг Петровић и др Недељка Бјелановић, у предговору наводе, примарни циљ зборника је да јасније одреди песникову позицију у контексту (антиципиране) српске, али и европске модерне. Поглавља ове књиге оку-

---

Милан Дединац, Алек Вукадиновић, Рајко Петров Ного, Станислав Винавер, Милосав Тешић, Борислав Радовић, Алекса Шантић, Милутин Бојић, Десанка Максимовић, Војислав Илић.

пљају питања која се тичу Илићеве поетике и дају тумачења појединих тема, мотива и песама, сагледавају однос његове поезије према античкој и словенској традицији, као и њен значај за формирање песничких тенденција које ће обележити двадесети век. Нарочито подстицајна су, такође, питања рецепције његовог стваралаштва, дата кроз интертекстуалне укрштаје у компаративним сагледавањима. Стога овај зборник представља значајан научни напор који ревитализује, али и конституише одређена нова читања овог песника и у ком су истраживачи представили и проблематизовали поједина књижевна, традицијска и језичко-стилска, али и биографска и политичко-историјска питања.

Први део овог зборника започиње радовима који се баве општим поетичким, превасходно стилско-језичким питањима Илићевог песништва, као и наслеђем *војиславизма* у потоњој српској модерни. У раду Д. Иванића „Пјесничка индивидуалност Војислава Илића” поезија нашег аутора сагледава се и вреднује кроз сродности и разилажења са српском песничком традицијом, уз нарочиту пажњу посвећену феномену поманутог војиславизма, који означава осамостаљење (и наслеђивање) постојаних црта његовог песничког израза у каснијој лирској традицији, нарочито у случајевима Милете Јакшића, Алексе Шантића, Јована Дучића и Владислава Петковића Диса. У покушају да маркира оно „непоречиво илићевско у српском пјесничком наслеђу”, аутор текста запажа да је то „стапање говорног ритма и пјесничке/књишке лексике”. Он оцењује да је ово последица очувања везе са фолклорно-романтичарском и класицистичком стилско-лексичком подлогом, али, с друге стране, и са говорним језиком који Илићевим песмама дарује несумњиво прозни, односно наративни штимунг. О војиславизму даље детаљније пише В. Матовић у раду „О неким аспектима *војиславизма* у српској модерни”, у којем се разматра правац развоја модерне српске поезије након рецепције песништва В. Илића. За референтне тачке узети су, детаљно анализирани и упоређени, текстови песникових савременика (Недић, Скерлић, Дучић, Стефановић, Манојловић), парадигматични за приступ Војиславу и војиславизму, уз оцену да су новине које је он донео биле, лотмановским језиком речено, „више еволутивног него експлозивног карактера”. Војислављева појава је, нарочито у европском контексту, углавном била перципирана као прекретничка: он прави својеврстан раскид са постојећом песничком традицијом и на иноваторски начин доприноси тематско-мотивском хоризонту оплемењеном новим обликом осећајности, али уводи и нове версификаторске обрасце, као и култ Лепог. Управо наведени елементи заједнички су Илићу и његовом великом наследнику, Јовану Дучићу, о чему пише Ј. Делић у раду „Јован Дучић и Војислав Илић”. Аутор анализира Дучићеве есеје „Милорад Ј. Митровић” и „Споменик Војиславу”, а потом и Дучићеве песме из прве збирке (*Пјесме*, 1901) посвећене Илићу, као и оне испеване у хексаметру, и нуди метричку и

стилско-мотивску анализу песама двојице песника у компаративном кључу. Уз тврдњу да је „Илић био велики Дучићев претходник, а Дучић веома захвалан следбеник” и подсећање читаоца на чворишна места Дучићевих визионарских текстова о Илићу, као највећу сродност два песника Делић види дескриптивну поезију, нарочито „поступак симболизације дескрипције”. Последњи рад у овом делу зборника носи назив „Војислав Илић (о) песницима, песни и књижевности”. Аутор Б. Јовић разматра, такође, метапоетске песме и остале текстове В. Илића које својим насловом или темом упућују на фигуру песника и на само песништво; рећу, на (ауто)поетичка питања. Јовић истиче да се Илић понегде осврће и на шире књижевне проблеме и, посебно, на књижевне родове, што несумњиво сведочи о његовим интелектуалним преокупацијама и општем литерарном образовању. Наиме, он се критички односио према „савременој сценској кинематографији” и комедији; форма кратке приче га је радовала јер је „уметнички захтеван жанр”, ништа мање него што је то роман, уз упозорење да се пишчева пажња мора усмеравати ка градској средини и животу, пошто је рурална средина одвећ преовлађујућа. У поезији је, готово у позитивистичком духу с једне стране а у формалистичком с друге, уочавао два битна момента, а то су њена детерминисаност (условљеност временом, средином, догађајима и личном судбином) и однос између спољне израде (форме) и садржине. Тежишно место овог рада јесте тумачење Илићевих стихова који показују присуство мноштва (ауто)поетичких мотива везаних за поезију и чин стварања. Генеза ових мотива подудар се, сматра Јовић, са Илићевим животним и уметничким sazревањем, и започињу везаношћу за животност, природу, пролеће, младалачки елан и Ерос, да би се касније трансформисали у тамно, елегично расположење и тескобно стање патње.

Друга целина зборника доноси интертекстуална, интермедијална и филолошка тумачења дела В. Илића. В. Елез у раду „Војислав Илић, парнас и симболизам” осветљава одређене особине песништва нашег песника које се често доводе у везу са француским песницима, парнасовцима и симболистима. Ауторка, наиме, сматра да је Илићева поезија у немалом броју примера одраз (и типолошка аналогија) више бодлеровског, модерног сензибилитета него Готјеовог ларпурлартистичког. Иако је почетни импулс и асоцијација на Илићеве песме елегантни, хладни и суздржани тон, ауторка рада на примерима многих песама доказује да је основна емоција често присна, топла и интимистичка. Ова ширина спектра емоција Војислава Илића приближава бодлеровском сплину, па чак и Малармеу. П. Петровић у раду „Уметност као инспирација у поезији Војислава Илића” уочава да је значајан број његових песама надахнут уметношћу, али да се то не задржава само на тематско-мотивском плану, већ да прераста у програмско стваралачко начело суштински повезано са новим доживљајем и разумевањем уметности. Поред аутопо-

етичких песама, односно песама о песништву, Илића су подједнако надахњивали вајарство и сликарство, тачније, склад и узвишена лепота, о чему сведочи корпус песама који упориште има у античким узорима. Управо амблематичном песмом „Тибуло” (1883) бави се у свом раду и Д. Вукићевић: „Варијације на тему: *он љуби хладни кам*”, у којем се анализира завршни стих поменуте песме у својим интермедијалним варијацијама кроз ликовне и књижевне примере, „у распону од античких текстова до Илићеве парнасовске обраде”. Ауторка је овај стих препознала као тему четири дела и аутора међусобно врло удаљених: Плинија Старијег, Псеудо-Лукијана, Андреа Шенијеа и Војислава Илића. У њиховим делима уочено је неколико везивних, заједничких композиционих елемената: необичност љубавног чина (љубљење хладног камена), актери (Афродита/Венера, младић, друштво), и негативне реакције средине. С друге стране, П. Лазаревић ди Ђакомо у свом раду „У подтексту Илићевог *Овидија*” из 1888. године валоризује улогу коју је Овидије, током векова, имао међу словенским народом у светлу занимљивих доказа да је, током изгнанства на Црном мору, научио гетски језик, претпостављени тадашњи облик словенског језика, и на њему, чак, писао. Илић је, сматра ауторка, недвосмислено допринео „посебном Овидијевом положају у словенском свету” и на специфичан начин увео мотив *иројнаној љесника* у нашу поезију.

Трећа целина посвећена је одређеним лингвостилистичким, жанровским и версолошким анализама песничког и прозног опуса В. Илића. А. Милановић у раду „Језик Војислава Илића на међи епоха” истиче да је песникова „разапетост” између романтизма, реализма и модерне утицала на стварање прелазних изражајних форми и морфосинтаксичких иновација у језику. Аутор текста нуди исцрпан и детаљан статистички преглед Илићеве песничке лексике (архаизама, неологизама, поетизама, дијалектизама, славенизама, турцизама), али и анализира функцију појединих творбених својстава његовог језика, пре свега деминутива и хипокористика. Супротно од увреженог мишљења које су формирала књижевна историја и критика (Белић, Ивић) – да је израз В. Илића еталон „чистог”, елегантног језика и стила – Милановић ову тврдњу релативизује наводећи мноштво примера, односно стихова, где се могу препознати језичка непрецизност и грешке. Ови отклони од норме понегде су свесно прављени, а негде се то може тумачити као последица „ограниченог романтичарског траљавог израза”. С. Париповић Крчмар у раду „Опкорачење у стиху Војислава Илића” истиче важност овог версолошког питања, досад недовољно осветљеног у његовом песништву. Опкорачење се испоставља као важан део целовите ритмичке слике стиха В. Илића, и функција му је углавном да се „слаби тачка сустицања истоветности лирског Ја и предмета посматрања, а издваја активност насупрот начину којим се она реализује”. Војислав је овај поступак промишљено користио,

а његов ритмички ефекат некад обележава и читаву строфу, а не само дистих, што ауторка поткрепљује многобројним примерима. С друге стране, истраживачима је подстицајна и непорецива наративна компонента ове поезије, те се Н. Бјелановић у тексту „Наративност у лирској поезији Војислава Илића” бави наративном основом његових лирских текстова, што је појава у књижевности уопште узев често одређена као рађање модерности. У време када је Војислав живео и писао развијала се наратолошка апаратура српске реалистичке приповетке, што је свакако аспект који га чвршће везује за актуелност тадашњег књижевноисторијског тренутка. Имајући у виду проблематичност фундаирања наративног и лирског, те Илићево амалгамисање неколико различитих стилова и наслеђа, јасно је да ће границе међу врстама и родовима бити замагљене. Удео наративног у Илићевој поезији, сматра ауторка, огледа се у епским елементима попут надређене приповедне инстанце, ликова, технике сказа, заплета, расплета, као и израженог темпоралног секвенцирања, што се најубедљивије показује на примеру песме „Бајка о јасици”. Закључни рад трећег дела јесте текст С. Петаковића, који се бави ништа мање важним и одређујућим сегментом Илићевог стваралаштва, а то је његов политички ангажман у време власти краља Милана Обреновића. Рад „Политичка сатира Војислава Илића” сагледава Илићеве сатиричне текстове у којима су „књижевно и стварносно поље некад изузетно прожети”, чак и по цену памфлетизма, претеривања, пристрасности и произвођења не сасвим уметнички квалитетних и аргументативно уверљивих дела. Она су разуђеног емоционалног регистра, некад анегдотско-шалаљивог, а некад страственог и запаљивог, неретко се приближавајући реторици, а одаљавајући се од песништва. Илић нарочито у песмама „Песнику” и „Смрт Катанова” сажима, сматра аутор, више књижевних елемената који припадају стилски еластичној сатири: алегорију, иронију, гротеску, карневалizacionски модел „обрнутог света”, као и симулацију дијалашке ситуације.

У четвртном делу налазе се радови за које би се, поново, могло рећи да се тичу одређених начелних питања Илићеве поетике, и не повезује их само једна тема. Д. Хамовић у тексту „Војислав Илић или словенски профил лирског космополите” пише о поезији нашег песника у светлу „словенског митопоетизма, патриотизма и историјске свести”, истичући да је Илић у свом песништву доследно употребљавао низ симбола, алузија и аналогича којима је самеравао историју. Као једна од темелних новина доживљава се „зачетак другачијег патриотског лирског приступа, лишеног омладинске реторике, те нови круг словенског митопоетизма и словенске културне самосвести”, што ће, после ће се показати, своје усијање доживети у авангарди и међуратној књижевности. З. Опачић у иновативном раду „Елементи престапа у љубавно-еротској поезији Војислава Илића” пажњу усмерава на досада скрајнуту тему Илићеве лирике

– страствену љубав, женску привlačност – истичући потребу да се промени конвенционални доживљај Илића као уздржаног, хладног, меланхоличног песника. На примерима многобројних песама, нарочито оних мање познатих, З. Опачић показује да у Илићевој љубавној поезији постоји разноврсност у тону, која сеже од идиличног, занесењачког, младалачког, преко романтичарског тужења, до страсти и ласцивних, дво-смислених доскочица. Љубав је најчеће смештена у окриље природе и заснива се на флоралној симболици и пасторалним мотивима, али с ума не треба сметнути ни мотиве женске телесне привlačности, нарочито младих девојака-девојчица, као ни мотиве забрањене, преступничке хомеоротске љубави оличене у загрљају Бахуса и Купидона. А. Секулић у раду „Поетички објективно Војислава Илића: *Сћара* и *Ћрозна песма*” нуди анализу „Старе песме” у контексту поетичких специфичности и књижевноисторијских флексибилности које прате дефинисање природе његовог песничког опуса. Дијалог песника са сопственим делом у овој песми сведочи о искуству које неподељено припада песничком бићу, транзитивности и еклектичности његових песничких светова и вољи да се смисао текста изједначи са смислом властитог живота. А. Пауновић у раду „Искуство историје у поезији Војислава Илића: може ли политичко бити душа?”, ослањајући се на теоријске увиде Ж. Рансијера и А. Бадјуа, тумачи „фигуру непријатеља у контексту не/могуће родољубиве поезије” на примеру песме „Јутро на Хисару код Лесковца”, закључивши да у њој песник проширује подручје борбе „геопоетичком и/или геополитичком линијом”.

Пети и последњи тематски блок зборника посвећен је компаративним и интертекстуалним читањима В. Илића и других аутора. С. Шеатовић у тексту „Традицијска линија у српској поезији од Војислава Илића до Ивана В. Лалића. Два београдска песника” даје осврт на линију модернизма од једног до другог песника, узимајући хронотоп Београда, присутан и значајан код обојице песника (код једног на почетку, а код другог на крају двадесетог века), као један од најподстицајнијих заједничких елемената. Илић, као наш први прави песник града, успоставља нову традицијску линију српског песништва које је обележено искуством живота (и материјалног, и психолошко-емоционалног) у урбаном простору. У раду се истичу сродности њихових тематско-мотивских опсега, ритмичко-мелодијских особина, те версификаторских иновација које је Лалић наследио од Илића: стих, чврста форма, обнова (псеудо)хексаметра прилагођеног нашем језику, брижљиво формирање циклуса. Сличним аспектима бави се и А. Јовановић у свом раду „Песников врт и врт традиције: Војислав Илић и Иван В. Лалић”, у којем даје општи поглед на овај однос „песника и песничког претка” кроз мноштво примера у песничком тексту. Нарочито је занимљив рад Г. Коруновића „Руине и анђели: описи (не)видљивог у поезији Војислава Илића и Силвија Страхимира

Крањчевића”, који кроз компаративну анализу песама сагледава овај интертекстуални однос, о чему је први увиде изнео још М. Крлежа. Повезаност ове двојице песника Г. Коруновић уочава најпре на фону дескрипције, „чија се референцијална основа не мора нужно третирати као емпиријски утемељена”, односно доступна чулној, непосредној перцепцији, већ пре као алегоризована. Лирски субјект и Илићев и Крањчевићев, подстакнут архитектонским рушевинама и сабластима пред којима се налази, ламентира о давно окончалим историјским епохама, интернализујући слику историјске пролазности и, даље, постајући свестан пропадљивости властитог тела. С друге стране, фигуре анђела, односно серафима, у служби су предочавања шире метафизичке слике стварности (додуше, на нешто различите начине) а не пуког декоративно-илустративног инструмента, наговештавајући модерније, рафинираније песничке поступке, језик и сензибилитет. Рад који затвара овај зборник јесте рад Љ. Бањанин „Прилог италијанској рецепцији Војислава Илића”, који новим подацима допуњава досадашња сазнања о прихватању нашег песника на италијанском поднебљу и на том језику. Од анализа прилога о Илићу објављених у часописима, антологијама и енциклопедијама, као занимљив податак издвајамо да су се њиме највише бавили Умберта Гриффини већ почетком двадесетог века, и Артуро Кронија, најпре као песничком појавом, а потом и као преводиоци његових стихова на италијански, и то врло успешно.

Ових двадесет научних радова обједињених у зборнику *Војислав Илић и рађање модерне српске поезије* изузетно су значајан прилог проучавању српске поезије, и то нарочито оне *међашке*, међутрадицијске, еклектичне, а истовремено и надахњујуће, иноваторске и антиципаторске, каква је била поезија Војислава Илића. Не губећи из вида ранија истраживања, зборник нуди важна, подстицајна и компаративна читања лирског опуса овог песника, покрета војиславизма и његових одјека у потоњим песницима, па и нашим песничким савременицима, као и занимљиве увиде о животним и политичко-историјским приликама, чиме се Илић убедљивије позиционира у контексту ране српске модерне, али и у контексту европске традиције. Новим читањима Војислављевих песама, тумачењем њихових језичко-стилских, формалних аспеката, али и указивањем на значај љубавне поезије, политичких сатира, као и проблематизовањем упоришних тачака његове домаће и стране критичке рецепције, остварен је важан допринос у процесу превредновања Илићевог стваралаштва.

Мрп Каћарина Н. ПАНТОВИЋ
Институт за књижевност и уметност, Београд
katpantovic@gmail.com